

Микола Самбор

кандидат юридичних наук, начальник сектору моніторингу Прилуцького районного відділу поліції Головного управління Національної поліції в Чернігівській області, депутат Прилуцької районної ради (Прилуки, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0446-3892>
NIKOLAS783@ukr.net

УДК 340.12:341.231.14:342.7

ПРАВА ЛЮДИНИ У СУЧАСНОСТІ ЛЮДСТВА

АНОТАЦІЯ. Природа людини, як соціальна її складова, так і біологічна, зумовлює необхідність розуміння можливості існування та розвитку особистості у навколишньому середовищі. Налагодження соціальних зв'язків неможливе між представниками соціуму без суспільних відносин, змістом яких слугують насамперед права людини, з якими кореспондуються обов'язки учасників відносин, присутність заходів юридичної відповідальності як певного реагування держави на забезпечення сталості суспільних відносин. Права людини перебувають як у витоків, так і на вершині правових процесів, супроводжують всі діяння людини, і від того, як розуміється зміст прав людини, яка надається правам людини форма і які визначаються алгоритми (механізми) використання, здійснення, реалізації, охорони та захисту прав людини, визначаються всі похідні правові елементи, а також суспільство, його стан і демократичність.

Метою статті є пошук та аналіз розуміння прав людини у правовій доктрині сучасності.

Права людини доволі часто сприймаються як певні можливості суб'єкта, хоча цього і не можна відкидати, оскільки ця властивість є однією з вирішальних для людини, носія цих прав, однак права людини відіграють провідну роль і для суспільств, і для держав. Права людини, як цінності, вказують на те, що права людини є соціальним продуктом інтелектуальної діяльності як однієї людини, так і її спільнот, які, виходячи за межі індивідуальної свідомості, формують кластер духовного життя суспільств і людства загалом, який визначає співвідношення людини та соціуму, людини та інститутів суспільства. Природно-правова концепція прав людини – це джерело для пошуків і роздумів у розумінні прав людини, їх змісту, кількості, інших ознак, тоді як позитивізм відображає визнання таких прав суспільством та його утвореннями, зокрема державою. Етатизм і позитивізм, скоріш за все, забезпечують розуміння форми прав людини, яка набуває загальноновизнаного значення. Саме у позитивному праві відбувається легітимація прав людини.

Розуміння прав людини демонструє соціальне та історико-правове формулювання змісту прав людини від ідей окремих особистостей до загальносоціальної свідомості та правової культури у галузі прав людини. Права людини, на нашу думку,

Микола Самбор

доречно сприймати як історично сформовані і сприйняті соціальні цінності, втілені у можливостях певної особистості, та поряд із цим – це водночас вектори розвитку держави та межі для здійснення влади стосовно окремої особистості та суспільства загалом.

Ключові слова: права людини; розуміння прав людини; цінність прав людини; поняття прав людини; суспільство; держава.

Світова спільнота й окремі країни світу на початку 20-х років XXI ст. переживають епоху змін і перемін. Причини й умови для того є різними. Широкомасштабна агресія Російської Федерації (далі – РФ), як це має місце в Україні, загострення конфлікту на сході між Китаєм і Тайванем, суперечки на Балканах між Косово і Сербією демонструють втягування країн світу у конфлікти, які мають різне підґрунтя та можуть призвести до однакових негативних наслідків у виді збройних конфліктів та воєн, що із регіональних можуть набути світових масштабів. За таких умов відбувається переоцінка цінностей, серед яких особливе місце посідає право, яке слугує не лише універсальним регулятором, а й особливим соціальним продуктом, здатним організувати суспільство у межах кордонів окремої держави або у планетарному масштабі. Такі негативні умови та суб'єкти, які сприяють їх розростанню, змушують замислюватися над змістом загальновідомого вислову про силу права і право сили.

Історія людства дає змогу зробити висновок про те, що оновлення розуміння змісту та форми, пошук й усвідомлення існування прав і свобод людини, “нових” прав і свобод людини відбувається саме в умовах та після глобальних воєнних конфліктів: наприклад, в умовах світових революцій, які змінили підходи до виробничих сил, Першої та Другої світових воєн тощо. Саме цей поштовх зумовив формування міжнародних організацій: Ліги Націй та Організації Об'єднаних Націй відповідно, призначенням яких стало забезпечення прав і свобод людини на Землі. Таким чином, можемо вести мову про те, що, на жаль, історія переконливо засвідчує, що поштовхом для прогресу суспільства, його соціальних інститутів, є саме регіональні чи світові кризи, переважно у вигляді воєн, які викривають назрілі виразки “застарілих” соціальних елементів та необхідності їх оперативної заміни тими елементами, які відповідатимуть соціальним запитам.

Переконані, що у відповідь на загрози люди єднаються і прагнуть до пошуку форм та методів, які забезпечать їх повноцінне життя і розвиток, переосмислюють і усвідомлюють важливість складових їх життя, прагнуть утвердити мир і безпеку як для народів світу, окремих країн і суспільств, так і окремої особистості.

Сьогодні не є таємницею або одиничними фактами те, що саме людину, її честь і гідність, що є невід'ємною від особистості, визначають незмінною та непорушною константою як змісту і спрямованості держав

та наддержавних і міжнародних утворень. Сучасне соціальне уявлення людини нерозривно пов'язано із розумінням змісту, форми її прав і свобод. Однак розуміння останніх є тим фундаментом, відправною точкою, які визначають формування усєї системи прав і свобод людини, механізмів (алгоритмів) їх здійснення та реалізації, а також системи інститутів охорони та захисту. Безперечно, з часом вказані соціальні елементи, їх значення може кардинально змінитися, переосмислитися, відповідно до векторів розвитку суспільства, запитів його представників. Проте сьогодні права та свободи людини є і мають бути маркерами для розвитку суспільств і держав світу.

Права і свободи людини були, є і, думаємо, залишаться незмінними предметами наукових пошуків, які містять у собі невичерпне джерело і знань, і практики існування та співіснування людства. Права і свободи людини вивчалися зі стародавніх часів і донині. Результати вказаних багатовікових досліджень, на перший погляд, мали б надати відповіді на всі питання, однак проблематика прав і свобод людини залишається відкритою. Безперечно, сприйняття цих прав і свобод, їх походження, зміст і розуміння, належність, можливість реалізації у різні епохи мали притаманні лише їм розуміння, як наповнення змісту, так і форму – від юридичного закріплення (формалізації) до регулювання порядку, механізмів здійснення.

Правам і свободам людини присвячені незліченні монографічні дослідження у всіх країнах світу, перераховувати які не вистачить багатотомного видання. Права і свободи людини визначалися і продовжують обиратися у ролі предметів дисертаційних досліджень, що сприяє доктрині їх розвитку. Разом із суттєвим науковим потенціалом, права і свободи людини знайшли неймовірний вплив на правотворчість, унаслідок чого маємо фундаментальні законодавчі акти, міжнародні договори, присвячені правам і свободам людини.

Саме права і свободи людини, їх охорона та захист визначають призначення низки державних органів та органів публічної адміністрації, серед яких слід виділяти судові органи, зокрема й конституційні суди, завданням яких є забезпечення прав і свобод людини. Незважаючи на таку яскраву палітру досліджень прав і свобод людини, останні залишають по собі питання, які прогнозовано потребують додаткових обґрунтувань, аналізу, вивчення, наукових пошуків, впровадження у юридичну практику.

Метою дослідження є пошук та аналіз розуміння прав людини у правовій доктрині сучасності.

Ведучи мову про права людини, доречно звернути увагу на те, що зміст розуміння прав людини невід'ємний від здійснення цих прав. Діапазон поглядів тут простягається від твердження про самоочевидність

прав людини до повного заперечення можливості обґрунтування прав людини загалом¹. Головний парадокс історії прав людини полягає в контрасті між поступовим відмиранням їх ідеологічного коріння (християнство та класичні теорії природного права), з одного боку, і розвитком їх змісту та юрисдикції на всесвітньому рівні – з другого. Інакше кажучи, чим більше поширюється дискурс прав людини, тим більшою стає невизначеність щодо їх підстав². Незважаючи на такі песимістичні погляди, переконані, що права людини мають ретельно досліджуватися. Дослідження такі в сучасних умовах не повинні обмежуватися суто правовими засобами, механізмами, а являти собою синергетику прав людини у різних галузях знань соціального та біологічного буття людини, особливо у соціальній сфері, де існують, діють і розвиваються різні соціальні утворення від малої соціальної групи до великої у виді суспільства у межах однієї держави до міждержавних відносин, відносин, що належать до сфери регулювання міжнародного публічного та приватного права.

Ідея прав як прав людини та розширення поняття рівності тісно пов'язана з християнством³. Звісно, ми жодним чином не є прихильниками того, щоб заперечувати теологічну складову змісту прав людини, однак і не вважаємо за необхідне надто ідеалізувати її, а надавати паритет усім джерелам походження прав людини.

Жодна держава неспроможна забезпечити особистість у своєму національному праві обсягом реальних основних прав і свобод, які містяться у міжнародних стандартах, без належної системи процедур, механізмів, які гарантують охорону та захист прав і свобод людини. Ці механізми які повинні бути досить динамічними й обумовленими процесом розвитку прав людини, соціальних інститутів, суспільства загалом⁴. Правам людини притаманний не лише динамізм, який відображає механізм чи алгоритм здійснення цього права, а й динамізм розуміння прав людини, поєднаний із його статичними рисами, які не дозволяють маніпулювати змістом прав людини, пов'язуючи останній із інтересами окремих політичних або державних діячів чи еліт, які домінують у конкретній державі впродовж певного відрізка часу. Такий зміст прав і свобод людини, на нашу думку, може диктуватися виключно темпоральним розвитком суспільства та уявленням останнього про права людини у відповідному

¹ Г Христокін, 'Ідея прав людини: пошук нових підходів до обґрунтування в добу глобальних трансформацій' [2021] 1 (21) Філософські та методологічні проблеми права 92.

² Н Сатохіна, 'Обґрунтування прав людини: реконструкція проблеми' (2016) 1 Вісник Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого". Серія: Філософія 119.

³ Ю Разметаєва, *Доктрина та практика захисту прав людини: навчальний посібник* (ФОРП Голембовська О О 2018) 22.

⁴ Джейхун Ясин огли Гараджаєв, 'Конституційні права і свободи людини та громадянина в країнах Співдружності Незалежних держав і міжнародно-правові стандарти (на матеріалах України, Росії, Азербайджана)' (автореф дис канд юрид наук, 1998) 11–2.

історичному проміжку часу відповідно до наявних знань та уявлень людства, а також зумовлюватися потребами таких соціальних утворень.

Відправною точкою розуміння прав і свобод людини у всій її багатоманітності є з'ясування змісту поняття “права людини”. Лексико-семантичний підхід дає змогу сформулювати позицію того, що права є похідними від людини, а людина є первісним началом (джерелом) її прав.

Права людини – це необхідний, невід’ємний і неминучий компонент будь-якого права, певний аспект виразу сутності права. Права людини являють собою певні норми поведінки для людини, суспільства й держави. Права людини формувалися впродовж тривалого історичного періоду в процесі соціальної діяльності людей. Обсяг прав, якими володіє індивід на різних історичних етапах, варіювався⁵. Права людини визначаються як формально визначені, юридично гарантовані можливості користуватися соціальними благами у визначеній законом сфері, офіційна міра можливої поведінки⁶. Отож права людини сприймаються як суб’єктивні можливості особистості у певній сфері соціального буття, які реалізуються у поведінці суб’єктів і здійснюються ними у відповідних суспільних відносинах. Усвідомлення таких прав, їх визнання веде до того, що права людини потрапляють у сферу дії права, тобто формалізуються у праві, а їх здійснення унормовується правом.

Обґрунтування прав людини передбачає пошук відповідей на низку запитань: що таке права людини, чому людина має права, чи можливі універсальні права для всіх людей, чи існують права людини незалежно від їх кодифікації та політичної доцільності, чому людина повинна мати права?⁷ Думається, що права людини сприймаються не лише як певні можливості суб’єкта, хоча це не можна відкидати, оскільки ця властивість є вирішальною для людини, носія цих прав, а як певні незалежні від суб’єкта здійснення правові явища.

Права людини – це моральні принципи і норми для певних стандартів людської поведінки, які перебувають під постійним захистом у національному та міжнародному праві⁸. Права людини – це набір принципів, що стосуються рівності та справедливості⁹.

Зміст принципів права окреслює саме життя, спонтанно, у суспільних соціальних відносинах, що складаються у реальному житті та отримують пізніше регламентацію і захист із боку держави у комплексах суб’єктивних прав учасників правовідносин. Виникнення принципів права як загальносоціальних є необхідною умовою наступного їх закріплення у ви-

⁵ А Пуховська, ‘Еволюція розуміння прав людини в контексті юридичного позитивізму’ [2013] 23 (1) 1 Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право 86.

⁶ Пуховська (н 5) 90.

⁷ Христокін (н 1) 92.

⁸ ‘Human rights’ (Wikipedia) <https://en.wikipedia.org/wiki/Human_rights> (accessed: 02.08.2022).

⁹ ‘An Introduction to Human Rights’ <<https://humanrights.gov.au/our-work/education/introduction-human-rights>> (accessed: 02.08.2022).

гляді юридичних принципів і норм, тому що свідчить про актуальність їх для суспільства і необхідність їх юридичного оформлення¹⁰. Принципи права – ідеологічна категорія, а це означає, що вони, як і право загалом, є формою суспільної свідомості, яка здійснює ідейний, інформаційно-виховний вплив загального характеру, тобто виконує функцію загального закріплення суспільних відносин, що і дає можливість розглядати їх із позиції певних ідей, керівних засад¹¹. Це вкотре підкреслює той факт, що права людини є соціальним продуктом, зумовленим історичними потребами суспільства й окремої людини. Саме у цьому, вважаємо, виявляється природно-правова складова розуміння прав людини у сфері права. Зазначене розуміння прав людини демонструє соціальне й історико-правове формулювання змісту прав людини від ідей окремих особистостей до загальносоціальної свідомості та правової культури у галузі прав людини.

Основні права людини – універсально визнані цінності, закріплені міжнародними конвенціями та конституціями держав¹². Отож права людини – це не лише можливості, це ще й цінності, цінності суспільства, у якому особистість може здійснювати ці можливості. Саме у такому розумінні, вважаємо, права людини об’єктивуються, коли їх сприйняття відбувається безвідносно до їхнього носія.

Правові цінності, як видається, слід розглядати передусім як різновид духовних цінностей людини (людського суспільства). Хоча вони тісно пов’язані з об’єктивованими і матеріалізованими правовими феноменами, їх регулятивна сила виникає і виявляється завдяки процесам і “механізмам” духовної сфери людського життя. Правові цінності є осердям правової культури особи і суспільства¹³. Цінності – це результат узагальнення соціального досвіду й еталон належного, оскільки вони втілюють у собі суспільні ідеали. Правові цінності є феноменом, який динамічно розвивається. Правові цінності є визначальним елементом правового впливу на соціум, які здійснюють істотний вплив на механізм правового регулювання¹⁴. У контексті розуміння прав людини як цінностей слід свідомо підходити до того, що права людини є соціальним продуктом інтелектуальної діяльності як однієї людини, так і її спільнот, який виходячи за межі індивідуальної свідомості, формує кластер духовного життя

¹⁰ А Колодій, ‘Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація’ (2012) 3 Альманах права 42.

¹¹ Колодій (н 10) 43.

¹² М Антонович, ‘Еволюція поняття прав людини та проблема їх класифікації’ (2005) 45 Наукові записки НаУКМА. Політичні науки 9–16.

¹³ С Гладкий, ‘Правові цінності, як практична проблема правового життя українського суспільства’ в *Традиції та інновації розвитку приватного права в Україні: освітній вимір: матеріали VIII Всеукраїнської науковопрактичної конференції* (ПУЕТ 2020) 10–3.

¹⁴ В Чорнописька, ‘Проблема дефініції “правових цінностей” у сучасному науковому дискурсі’ [2020] 7 (1) Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Серія: “Юридичні науки” 96.

людини, який визначає співвідношення людини та соціуму, людини та інститутів суспільства.

Право – це вимога, про яку ми справедливо заявляємо. Однак права людини – це вимоги вищого рівня, які мають одну відмінність. Вони не залежать від обіцянок або гарантій іншої сторони¹⁵, хоча можуть використовуватися та здійснюватися у відповідних відносинах за кореспондування з обов'язками контрагента. У зв'язку із цим питання прав людини часто постає у спорах, що виникають із відносин людини та суб'єктів публічної адміністрації. Причин для таких спорів багато, однією з ключових є сприйняття змісту прав людини й алгоритмів (механізму) використання цих прав та їх здійснення, а також ролі представників відповідних органів публічної адміністрації. У контексті таких спорів ключовим є розуміння прав людини судовими інстанціями, серед яких особливу роль слід відводити Європейському суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), який схильний широко використовувати під час тлумачення прав людини саме природно-правову концепцію їх походження, що дає змогу виявляти істинний зміст прав людини.

Усталена практика ЄСПЛ спирається на розумне передбачення тлумачення, а відтак і розуміння прав людини, яке може виходити не лише з формального, такого що відображається у позитивній нормі права розуміння змісту права людини, а виходити з його природно-правового джерела цього права людини.

Рішення та ухвали ЄСПЛ використовуються не лише для вирішення справ, які розглядаються, а також, взагалі, для висвітлення, захисту та розвитку правил, встановлених Конвенцією¹⁶. Для прикладу, першочергова мета ст. 8 полягає у захисті від свавільного втручання у приватне і сімейне життя, житло і кореспонденцію. Це класичне негативне зобов'язання, котре Суд визначає як основну мету ст. 8 (“*Kroon* і інші проти Нідерландів”¹⁷, § 31). Проте держави-учасниці несуть також позитивне зобов'язання гарантувати повагу до прав, закріплених у ст. 8, навіть у відносинах між приватними особами. Зокрема, хоча мета цієї статті переважно полягає у тому, щоб захистити осіб від свавільного втручання з боку органів державної влади, це не просто вимагає від держави утримуватись від такого втручання: окрім цього первинно негативного завдання можуть існувати і позитивні зобов'язання, невід'ємні від дійсної поваги до приватного життя (“*Lozovyye* проти Росії”¹⁸, § 36). Ці зобов'язання мо-

¹⁶ Посібник за статтею 11 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод <https://unba.org.ua/assets/uploads/75f3bb7ffb475097735f_file.pdf> (дата звернення: 28.09.2022); Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text> (дата звернення: 28.09.2022).

¹⁷ *Kroon and others v. The Netherlands*. App 18535/91. 27 October 1994 <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57904>> (accessed: 28.09.2022).

¹⁸ *Lozovyye v. Russia*. App 4587/09. 24 April 2018 <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-182452>> (accessed: 28.09.2022).

жуть передбачати вжиття заходів, спрямованих на гарантування поваги до приватного життя навіть у сфері відносин між приватними особами (див., наприклад, “*Evans* проти Сполученого Королівства”¹⁹ [ВП], § 75, хоча цей принцип був уперше запроваджений у “*Marckx* проти Бельгії”²⁰)²¹. У такий спосіб ЄСПЛ наголошує на першочерговості прав людини і тому, що саме правами людини зв’язана діяльність держави та її апарату, на забезпечення здійснення прав людини, їх захист має спрямовуватися діяльність цього політико-територіального об’єднання.

Права людини – це не всі права, які є на світі, а набір невеликої кількості загально визнаних норм, яких всього-то одиниць 20–30, і вони, як правило, повторюючись, згадуються у найрізноманітніших документах. Це всього лише стандарти! Найважливіші. Найфундаментальніші. Без яких неможливо ані прийняти, ані захистити жодні інші права, включно з тими, які зовсім не належать до сфери прав людини, але теж важливі для життя і нормального існування людей²². Очевидно, що А. Юров вказує на невичерпність прав людини саме у позитивістській теорії, оскільки переконує у тому, що такі права мають відображатися у відповідних документах. Це лише один погляд на проблематику прав людини, яку не можна заперечувати, однак не можна й визнавати за нею аксіоматичність. Природно-правова концепція прав людини, думається, – це джерело для пошуків та роздумів у розумінні прав людини, їх змісту, кількості, інших ознак, тоді як позитивізм відображає визнання таких прав суспільством та його утвореннями, зокрема державою. Етатизм і позитивізм, імовірно більше за все, забезпечують розуміння форми прав людини, яка набуває загально визнаного значення. Безперечно, легше за все використовувати правові засоби, які мають зовнішні обриси, з якими легко ознайомитися, дослідивши зміст нормативно-правового акта, тоді як виявляти права людини, що криються у її сутності, у суспільних відносинах у природі людини і суспільства – потребує не лише достатніх і необхідних теоретичних знань, а й умінь здійснювати відповідні розвідки. Останніх, думається, не вистачає сучасним суб’єктам правозастосування, особливо представникам органів публічної адміністрації. У наслідок чого можемо спостерігати цікаві з погляду не лише практики, а й правової науки рішення судових інстанцій, які наголошують на непрофесіоналізмові посадових осіб, особливо тих, що уособлюють державу, є представниками апарату держави. Наприклад, в Ухвалі Київського окружного адміністра-

¹⁹ *Evans v. The United Kingdom*. App 6339/05 <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-80046>> (accessed: 28.09.2022).

²⁰ *Marckx v. Belgium*. App 6833/74 <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57534>> (accessed: 28.09.2022).

²¹ Довідник із застосування статті 8 Європейської конвенції з прав людини <https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_8_UKR.pdf> (дата звернення: 28.09.2022).

²² А. Юров, *Вступ до концепції прав людини: навчальний посібник* (переклад на українську, Центр Громадянських Свобод) 28.

тивного суду від 16 вересня 2022 р. у справі № 640/14382/21²³ за позовом громадянина України – пенсіонера, до Головного управління Пенсійного фонду України в м. Києві суд зазначив:

<...> зрозумілою та доступною мовою, що не потребує надмірного інтелектуального навантаження з боку ГУ ПФУ, визначено, що з 01.01.2018 пенсія має нараховуватись та виплачуватись у розмірі 74 % від сум грошового, у тому числі з 01.04.2019 при перерахунку на підставі довідки, що є зрозумілим навіть для стороннього спостерігача, не обтяженого тонкощами профільного законодавства. Нерозуміння цього ставить під сумнів як професійний рівень працівників ГУ ПФУ, у зв'язку з чим він потребує підвищення кваліфікації, так і свідчить про низький рівень моральних цінностей, який проєцирується на відносини з особами похилого віку, пенсіонерами, що виходить на рівень знущання над цими особами з боку осіб, які представляють Державу, які маніпулюють термінами та розсудами задля невиконання рішення суду на користь пенсіонера²⁴.

На цьому прикладі можемо спостерігати, як відбувається проєкція природно-правових цінностей у виді відповідних соціальних прав людини у позитивному праві та вплив культури права, культури правових знань у застосуванні норм позитивного права суб'єктами правозастосування. Зазначений приклад дає змогу дійти висновку про те, що формування розуміння прав людини, навіть відтворення змісту та форми прав людини у нормах права (позитивістське розуміння прав людини), не гарантує їх здійснення в умовах відсутності правової культури, наявність якої забезпечує сприйняття прав людини суб'єктами правовідносин, як цінностей, та необхідності їх дотримання з боку представників публічної адміністрації у конкретному прикладі, або забезпечення використання вказаного права, забезпечення умов здійснення цих прав усіма суб'єктами правовідносин (потенційні права).

Позитивізм, на нашу думку, легітимує такі права людини, які криються у природі людини та соціуму. Така легітимація потрібна для самої держави, яка має не лише не перешкоджати здійсненню цих прав, а й активно створювати умови для їх використання та здійснення людиною.

Для легітимації прав людини в межах окремих культур, інтеркультурний правовий дискурс закладає принципи толерантності, визнання значущості й унікальності всіх наявних у світі правових культур²⁵. Права людини не мають кордонів. Права людини мають свій універсалізм, який дозволяє їм виходити за межі національних правових систем та бути фундаментом у міжнародному праві.

²³ Ухвала Київського окружного адміністративного суду від 16 вересня 2022 р. у справі № 640/14382/21 <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/106289357>> (дата звернення: 27.09.2022).

²⁴ Там само.

²⁵ Христокін (н 1) 95.

Права людини є основою міжнародного права та міжнародних відносин. Вони представляють основні цінності, спільні для всіх культур, і повинні поважатися країнами в усьому світі²⁶. У цьому вбачається послідовність, системність прав і свобод для людини, людства, соціуму та державності. Сприйняття розуміння прав людини, їх класифікації у цьому разі може мати як висхідний шлях – від розуміння на рівні окремого суспільства та держави до всезагального їх сприйняття, так і навпаки – від формування універсального розуміння змісту, форм прав людини суб'єктами міжнародного права та необхідності їх імплементації окремими суб'єктами, якими є як окреме суспільство, держава, так і менше соціальне утворення.

Саме універсалізація виступає напрямом правової політики стосовно прав людини в міжнародному вимірі. Об'єктивною основою універсалізації прав людини є їх фактичне поширення, яке здійснюється у формі темпорального, когнітивного і функціонального поширення. Під темпоральною, або історичною, універсалізацією прав людини слід розуміти не тільки певний прогрес у сприйнятті свободи, а й політичні стандарти виправдання. Після жорстокостей нацистів та інших тоталітарних режимів не може бути шляху назад до визнання легітимними політичних дій, які порушують права людини. Когнітивне поширення прав людини означає поширення знання про права людини, внаслідок чого всі політичні дискусії на міжнародній арені починаються (нехай навіть лише на словах) навколо прав людини. Функціональна універсалізація прав людини пов'язана з корисністю їх захисту в практичному плані. Правові системи ґрунтуються на свободі, тому будь-яка правова система працює краще, якщо вона поважає принаймні деякі права людини. Таким чином, сучасний дискурс із прав людини відбувається у контексті зародження глобального світового порядку на основі зіставлення таких понять, як “універсальність” і “культурна різноманітність”. Права людини виникають незалежно від юридичних установлень і лише визнаються у законодавстві (у широкому сенсі) як вираз моральної гідності людини. Вони спрямовані на утримання найважливіших цінностей людського життя й утвердження людини як найважливішої цінності. Це такі права, від яких людина не може відмовитися і дотримання яких може вимагати від кожного²⁷.

Особливістю міжнародних актів з прав людини є те, що вони часто густо насичені моральними поняттями²⁸. Це свідчить про цінність як

²⁶ ‘The concept of human rights’ (*Icelandic Human Rights Centre*) <<https://www.humanrights.is/en/human-rights-education-project/human-rights-concepts-ideas-and-fora/part-i-the-concept-of-human-rights>> (accessed: 23.08.2022).

²⁷ С Максимов, ‘Універсальність прав людини’ (2013) 1 *Філософія права і загальна теорія права* 115.

²⁸ П Рабінович, ‘Рішення Європейського суду з прав людини: до характеристики концептуально-методологічних засад їх обґрунтування’ (1999) 1 *Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі* 95–6.

фундаментальне ядро прав людини, яке кристалізоване не лише у теоретичній науці, а й у прикладній площині міжнародного права. У цьому вбачається і природа прав людини, і їх об'єктивність сприйняття. Отож права людини є цінністю, однак самі права людини містять у собі зерно цінності більш високого порядку – моралі, яка виступає джерелом прав людини, як цінності людини та суспільства.

Крізь весь шлях становлення концепції прав проходить також ідея людської гідності, у тих чи інших формах, з визнання якої починається Загальна декларація прав людини²⁹. Права людини, а точніше їх тлумачення, яке відображає наповнення їхнього змісту, часто виявляється у рішеннях судів. Найбільше та найсміливіше тлумачення здійснюється ЄСПЛ. Наприклад,

суд нагадує, що право на свободу зібрань, закріплене в статті 11 Конвенції, є основоположним правом у демократичному суспільстві та, як і право на свободу вираження поглядів, є однією з основ такого суспільства. Таким чином, його не слід вузько тлумачити. Як таке, це право поширюється як на приватні зустрічі, так і на зустрічі у громадських місцях, стаціонарні або у вигляді процесії; крім того, воно може здійснюватись окремими учасниками і організаторами зборів³⁰.

Виходячи з теорії, такі права людини мають бути ефективними для задоволення інтересів людини, і держави повинні забезпечувати можливість їх здійснення, встановлюючи обмеження винятково у крайніх випадках. Такі обмеження мають бути не лише легітимними, відповідати демократичним інтересам, а й бути передбачуваними. Це одні з тих питань, на які доводиться давати відповідь судовим інстанціям під час розв'язання будь-яких спорів, як кримінально-правових, адміністративно-правових, цивільно-правових, господарсько-правових тощо.

Отже, неузгодженій судовій практиці бракує необхідної точності для того, аби уникнути будь-яких ризиків неправомірності і дозволити кожному передбачати наслідки своїх дій³¹. Такі узагальнюючі висновки ЄСПЛ непоодинокі та свідчать про відкритий широкий шлях для подальшого розвитку прав людини, формування правового поля їх здійснення як у межах національних правових систем світу, так і на міжнародному рівні, а також демонструють, наскільки розуміння (тлумачення) прав людини важливе для його використання та здійснення, і, безперечно, захисту цих прав людини.

²⁹ Разметаєва (н 3) 23; Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/995_015#Text> (дата звернення: 27.09.2022).

³⁰ Чумак проти України: рішення Європейського суду з прав людини від 6 березня 2018 р. заява № 44529/09 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e02#Text> (дата звернення: 28.09.2022).

³¹ Žaja v. Croatia. App 37462/09. 4 October 2016, (103) <<https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-166925>> (accessed: 28.09.2022).

Підводячи ризику озвученому, зазначимо, що права людини, на нашу думку, доречно сприймати як історично сформовані і сприйняті соціальні цінності, утілені у можливостях певної особистості, та поряд із цим – це водночас вектори розвитку держави та межі для здійснення влади стосовно окремої особистості та суспільства загалом.

Привабливість прав людини полягає у тому, що часто вважають, що вони існують поза межами визначення конкретних суспільств. Таким чином, вони встановлюють універсальний стандарт, за яким можна судити будь-яке суспільство. Права людини є прийнятним орієнтиром, за яким окремі особи чи уряди з однієї частини світу можуть критикувати норми, яких дотримуються інші уряди чи культури³². Водночас можна погоджуватися з цим і не погоджуватися. Поза суспільством права людини не існують у тому їх соціальному та політико-правовому розумінні, яке натепер можна вкласти у їхній зміст та інтерпретацію. Інше питання – чи можуть існувати права людини у планетарному суспільстві, чи мають більш вузьке середовище існування?

Реалізація інтеркультурного правового дискурсу в межах локальних культур є складним і багатоетапним процесом. Він фактично передбачає попередню розробку універсальних цінностей, які б певні культури могли сприйняти; визнання цінності самих локальних правових культур; узгодження універсальних правових норм із баченням людини певної культури та знаходження шляхів привнесення правових норм до певної соціокультурної спільноти. Це не простий, але єдиний шлях реалізації інтеркультурного дискурсу, який дозволить здійснити інтеркультурне обґрунтування ідеї прав людини та її рецепцію локальними культурами³³. Глобалізація прав людини не применшує їх значення у внутрідержавному середовищі чи у межах конкретного суспільства, одиниці соціуму. Водночас кристалізація розуміння прав і свобод може стати ланцюгом єднання різних суспільств і державних утворень. Отже, права людини, а точніше їх розуміння, перебувають у динамічному русі, зумовленому їх сприйняттям національними правовими системами та запозиченням у виді узагальнення більш високого порядку у міжнародному праві, де права людини набувають загальноприйнятого та до певної міри теоретико-правового розуміння.

Суб'єктивні юридичні права – динамічні, вони постійно виникають, змінюються та припиняються, їх загальну кількість охопити практично неможливо, адже мільйони суб'єктів можуть мати права (обов'язки), які ґрунтуються на одній нормі, а в кожного суб'єкта права – комплекс різ-

³² Andrew Heard, 'Human rights: chimeras in sheep's clothing' (*Simon Fraser University*, 1997) <<https://www.sfu.ca/~aheard/intro.html>> (accessed: 02.08.2022).

³³ Христокін (н 1) 95–6.

них прав (політичних, економічних, культурних, екологічних тощо)³⁴. На нашу думку, динамізм прав людини не можна ототожнювати виключно з їхньою кількісною характеристикою, сприймаючи таку складову у видозміні прав людини залежно від історико-соціальних та правових умов і потреб людини. Не менш важливою є інтерпретація прав людини, тлумачення прав людини та формування сталих алгоритмів (механізмів) здійснення прав людини та місця і ролі держави у цих процесах. Розуміння позитивних і негативних прав людини, існування прав людини, джерела яких слід шукати у державі, та прав людини, які випливають із самої природи людини, являють собою надто полярні підходи у розумінні прав людини. Вочевидь, що у соціумі вкрай важко виділити абсолютні полюси, імовірно за все, і права людини мають у собі подвійну складову. Існування самих прав людини обумовлено, на наше переконання, правовою культурою та інтересами соціуму, на протиположності цьому алгоритму (механізму) здійснення прав людини, їх захист чи охорона доволі часто прямо чи опосередковано залежать від держави. Навіть таке право, як право на життя, його здійснення залежать від держави, яка має створити умови, за яких будуть відсутні приводи, підстави для зазіхання на це право.

На жаль, сама мотивація та переваги прав людини безпосередньо ставлять під загрозу їх існування. Права людини є універсальними, оскільки кажуть, що вони належать усім людям у кожному суспільстві. Права людини також вважаються невідчужуваними; оскільки вони випливають із людського існування та захищають його, їх не можна забрати, не поставивши під загрозу цінність цього існування. Однак ці універсальні та невід'ємні якості прав людини є спірними як щодо їхньої концепції, так і щодо дії³⁵. Це лише підкреслює той факт, що права людини мають системний характер, який обумовлений тісними зв'язками джерел таких прав, їх розуміння, та невід'ємну від змісту прав людини форму цих прав та алгоритми (механізми) їх здійснення.

Висновки. Все зазначене дає змогу сформулювати висновок про те, що права людини окрім їх універсальності як правових засобів, які мають сприйматися суспільствами, державами, окремою особистістю, не мають абсолютного імперативу щодо їхнього змісту, який формулюється у наслідок поєднання історичних умов існування людства, інтересів та його культури, зокрема правової. Як наслідок, вважаємо, що саме необхідність сприйняття прав людини є тією статичною складовою прав людини, яка не повинна піддаватися сумнівам. Водночас динамізм змісту прав людини притаманний історико-правовим умовам існування соціальних

³⁴ М. Мацькевич, 'Генега прав людини: правовий та філософський аспекти' (2014) 4 Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ 56.

³⁵ Heard (n 32).

інститутів та правовій культурі, який має як позитивні, так і негативні сторони. З одного боку (позитивного), динамізм прав людини дає змогу глибоко проникнути у суть досліджуваних процесів, зокрема суспільних відносин, зрозуміти зміст конкретного права у конкретному відношенні, чітко встановити елемент змісту таких відносин, а з другого (негативного) – зазначена нестабільність дозволяє не інтерпретувати конкретну можливість як право людини, позбавивши останню можливості реалізувати свій інтерес. Відтак важливим є сприйняття загальнодоступної інтерпретації прав людини, яка стане в основі правової культури як особистості, так і суспільства загалом. З огляду на сказане зростає значення дискреції розуміння прав людини суб'єктами публічної адміністрації, суб'єктами, які формують правову культуру прав людини, що, на нашу думку, не сприяє використанню та здійсненню прав людини.

Права людини, як невід'ємна складова життя особистості, суспільства, держав, являють собою основоположний кластер їх соціального розвитку. Постійна увага до прав людини не виражає існування неподоланих проблем, а лише вказує на потреби й інтереси, що зумовлюють вектори розвитку правових знань, правової свідомості, зрештою, правової культури суспільств у своєму розвитку, а тому наукові пошуки прав людини, формулювання й постійне оновлення правової доктрини прав людини, вдосконалення практики правозастосування у сфері прав людини є беззаперечною необхідною умовою розвитку правових систем світу й безпосередньо змісту, форми прав людини, їх використання та здійснення людиною для задоволення її інтересів. Водночас не менш важливою, а відтак і необхідною для дослідження, є проблематика дієвих механізмів захисту й охорони прав людини, які у найкоротші строки із найменшими затратами будь-яких ресурсів зможуть усунути причини й умови, які загрожують змісту, формі, використанню та здійсненню прав людини незалежно від того, зі сторони якого суб'єкта така загроза існує. Зазначене, на нашу думку, має визначати пріоритети подальших досліджень, пошуків шляхів вирішення для утвердження прав людини.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Razmietaieva Yu, *Doktryna ta praktyka zakhystu prav liudyny* (FOP Holembovska O O 2018) (in Ukrainian).

Edited and translated books

2. Yurov A, *Vstup do kontseptsii prav liudyny: navchalnyi posibnyk* (pereklad na ukrainsku, Tsentr Hromadianskykh Svobod) (in Ukrainian).

Journal articles

3. Antonovych M, 'Evoliutsiia poniattia prav liudyny ta problema yikh klasyfikatsii' (2005) 45 Naukovi zapysky NaUKMA. Politychni nauky 9–16 (in Ukrainian).
4. Chornopyska V, 'Problema definitsii "pravovykh tsinnosti" u suchasnomu naukovomu diskursi' [2020] 7 (1) Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika". Serii: "Iurydychni nauky" 96 (in Ukrainian).
5. Khrystokin H, 'Ideia prav liudyny: poshuk novykh pidkhodiv do obgruntuvannia v dobu hlobalnykh transformatsii' [2021] 1 (21) Filosofski ta metodolohichni problemy prava 92 (in Ukrainian).
6. Kolodii A, 'Pryntsypy prava: heneza, poniattia, klasyfikatsiia ta realizatsiia' (2012) 3 Almanakh prava 42 (in Ukrainian).
7. Maksymov C, 'Universalnist prav liudyny' (2013) 1 Filosofiia prava i zahalna teoriia prava 115 (in Ukrainian).
8. Matskevych M, 'Heneza prav liudyny: pravovy ta filosofskyi aspekty' (2014) 4 Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav 56 (in Ukrainian).
9. Pukhovska A, 'Evoliutsiia rozuminnia prav liudyny v konteksti yurydychnoho pozytyvizmu' [2013] 23 (I) 1 Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii Pravo 86 (in Ukrainian).
10. Rabinovych P, 'Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny: do kharakterystyky kontseptualno-metodolohichnykh zasad yikh obgruntuvannia' (1999) 1 Praktyka Yevropeiskoho sudu z prav liudyny. Rishennia. Komentari 95–6 (in Ukrainian).
11. Satokhina N, 'Obgruntuvannia prav liudyny: rekonstruktsiia problemy' (2016) 1 Visnyk Natsionalnoho universytetu "Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho". Serii: Filosofiia 119 (in Ukrainian).

Conference paper

12. Hladkyi S, 'Pravovi tsinnosti, yak praktychna problema pravovoho zhyttia ukrainskoho suspilstva' v *Tradysii ta innovatsii rozvytku pryvatnoho prava v Ukraini: osvittii vymir: materialy VIII Vseukrainskoi naukovopraktychnoi konferentsii* (PUET 2020) 10–3 (in Ukrainian).

Theses

13. Haradzhaiev D, 'Konstytutsiini prava i svobody liudyny ta hromadianyna v krainakh Spivdruzhnosti Nezaleznykh derzhav i mizhnarodno-pravovi standarty (na materialakh Ukrainy, Rosii, Azerbaidzhana)' (avtoref dys kand yuryd nauk, 1998) 11–2 (in Ukrainian).

Websites

14. 'An Introduction to Human Rights' <<https://humanrights.gov.au/our-work/education/introduction-human-rights>> (accessed: 02.08.2022) (in English).
15. 'Human rights' (*Wikipedia*) <https://en.wikipedia.org/wiki/Human_rights> (accessed: 02.08.2022) (in English).
16. 'The concept of human rights' (*Icelandic Human Rights Centre*) <<https://www.humanrights.is/en/human-rights-education-project/human-rights-concepts-ideas-and-fora/part-i-the-concept-of-human-rights>> (accessed: 23.08.2022) (in English).
17. Heard Andrew, 'Human rights: chimeras in sheep's clothing' (*Simon Fraser University* 1997) <<https://www.sfu.ca/~aheard/intro.html>> (accessed: 02.08.2022) (in English).
18. 'Shcho take prava liudyny?' <<https://www.coe.int/uk/web/compass/what-are-human-rights->> (accessed: 28.09.2022) (in Ukrainian).
19. Dovidnyk iz zastosuvannia statti 8 Yevropeiskoi konventsii z prav liudyny <https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_8_UKR.pdf> (accessed: 28.09.2022) (in Ukrainian).

20. Posibnyk za statteiu 11 Konventsii pro zakhyst prav liudyny ta osnovopolozhnykh svobod 5 <https://unba.org.ua/assets/uploads/75f3bb7ffb475097735f_file.pdf> (accessed: 28.09.2022) (in Ukrainian).

Mykola Sambor

HUMAN RIGHTS IN MODERN HUMANITY

ABSTRACT. The nature of man, both its social component and biological, make it necessary to understand the possibility of existence and development of personality in the environment. The establishment of social ties is impossible between representatives of society without social relations, the content of which is primarily human rights, with which the obligations of the participants of relations correspond, the presence of measures of legal responsibility, as a certain response of the state to ensure the stability of social relations. Human rights are both at the origins and at the top of legal processes, they accompany all human actions and from how the content of human rights is understood, what forms are given to human rights, and what algorithms (mechanisms) are determined for the use, implementation, implementation, protection and protection of rights person, all derivative legal elements are defined, as well as society, its state and democracy. Based on this, the purpose of the research was to search and analyze the understanding of human rights in the legal doctrine of modern times.

Human rights are quite often perceived as certain capabilities of the subject, although this cannot be rejected, since this property is one of the decisive ones for a person, the bearer of these rights, but human rights play a leading role for both societies and states. Human rights, as values, indicates that human rights are a social product of the intellectual activity of both one person and his communities, which, going beyond the limits of individual consciousness, form a cluster of the spiritual life of societies and humanity as a whole, which determines the relationship of a person and society, man and institutions of society. The natural-law concept of human rights is a source for searching and thinking about the understanding of human rights, their content, number, and other features, while positivism reflects the recognition of such rights by society and its entities, in particular, the state. Statism and positivism, most likely, provide an understanding of the form of human rights, which acquires a universally recognized meaning. It is in positive law that human rights are legitimized.

The understanding of human rights demonstrates the social and historical-legal formulation of the content of human rights from the ideas of individual individuals to the general social consciousness and legal culture in the field of human rights. In our opinion, it is appropriate to perceive human rights as historically formed and perceived social values, embodied in the capabilities of a certain individual, and along with this, they are at the same time vectors of state development and limits for the exercise of power in relation to an individual and society as a whole.

KEYWORDS: human rights; understanding of human rights; value of human rights; concept of human rights; society; state.